

KRONIKA

LADISLAV NEBESKÝ ŠEDESÁTILETÝ

Ladislav Nebeský, badatel jak v čisté matematice, tak v uplatňování matematických metod v lingvistice, dohrý autor Slova a slovesnosti, má letos dvojitý jubileum: životní a autorské.

Narodil se 28. ledna 1937 v Jilemnicích. Jeho otec, lékař, byl pro odbojovou činnost v r. 1940 zatčen a v r. 1942 v Plötzensee (Berlín) popraven. Po maturitě r. 1955 byl Nebeský přijat na pražskou matematicko-fyzikální fakultu na obor matematika, diplomovou práci psal z matematické stability. Koncem studií mu byl první lingvistickou četbou úvod do jazykospytu (I) J. M. Kořínka (Bratislava 1948). V té době se dostal do kontaktu s lingvisty z tehdejšího odd. pro teorii strojevého překladu při kat. českého jazyka, obecného jazykozpytu a fonetiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Po promoci r. 1960 byl nejprve zaměstnán jako inženýr asistent v ÚTIA ČSAV, avšak už v lednu r. 1962 začal pracovat ve zmíněném oddělení. Na pražské filozofické fakultě působí dodnes.

Do poloviny 60. let tvořil nerozlučnou dvojici s lingvistou a japanologem Jirím Jeřínkem, který před svou emigrací po invazi 1968 uveřejnil v SlavPrag, 7, 1965 a PSML, 1, 1966 dvě pozoruhodné studie o transfer-machách.

A je tomu 35 let – čtyři roky po zakladatelské stati O. S. Kutaginové (1958), o níž referovali A. a M. Jaurisovi v SaS, 21, 1960, s. 34–41 –, co debutoval článkem O jedné formalizaci větného rozboru (SaS, 23, 1962, s. 104–107). Ten měl nečekané štěstí: povšiml si ho I. I. Revzin, který o něm poslal dopis do redakce Vjaz (1963, č. 2) a několikrát na něj později navázal. Článek pak vyšel v Revzinově překladu ve sb. Matematika lingvistika (Izd. Mir, Moskva 1964). Nebeský uveřejnil v našem časopise 17 původních statí (ve čtyřech případech jako

spoluautor), dva závazně články přehledové, o analytických modelech jazyka a o užití teorie grafů v lingvistice, a několik recenzí. Našlo zde aspoň částečný obraz vše, oč se v lingvistice a – šife – v sémiotice zajímal.

Původní práce publikoval i v našich lingvisticky orientovaných sbornících, PBML, PSML, Linguistica Generata, BRJal, Phonetica Pragensia, Proceedings (Linguistics) P(honetics), SlavPrag a v NR. Uplatněním matematických metod získal do více oblastí lingvistiky. Jeho téměř desetiletá spolupráce s P. Sgallem vyvrcholila, ale neskonzista společnou monografií P. Sgall et al. A Functional Approach to Syntax in Generative Description of Language (Elsevier, New York – London – Amsterdam 1969), do níž spolu s A. Goralčíkovou napsal 5. kapitolo (The Mathematical Formalism, stov. ještě PBML 18, 1972). Sgall se o Nebeském hned v počátkách spolupráce vyjadřoval velmi příznivě a uznale, oceňoval bystrý a nezátženy pohled mladého matematika.

Nebeský zároveň pokračoval ve výzkumu inspirovaném analytickými modely jazyka, kde některé jeho myšlenky (Rev. romn. de math. purs et appl., 11, 1966 a další) měly ohlas zejména u S. Marcuse a jeho žáka u F. H. H. Kortlandta (Modeling the Phoneme, Mouton, The Hague – Paris 1972).

Od konce 60. let se Nebeský začal zaměřovat na formální vazby větné struktury a slovosledu. První výsledky se objevují již v jeho monografii Algèbraic Properties of Trees (Postscript by P. Novák. AUC. Philol. Monogr. 25, Praha 1969), kterou po přepracování obhájil v r. 1972 na MFF UK jako kandidátskou disertaci. Většina dalších výsledků byla shrnuta v jeho skriptech Užítí teorie grafů v lingvistice (FF UK 1975) a monografii Kombinatorické vlastnosti větných struktur (AUC. Philol. Monogr. 95, Praha 1988, dále KVVVS, o ní jsem napsal recenzi do SaS, 54, 1993, s. 121–129). Poslední

fáze tohoto zaměření je přístupna v SaS, 57, 1996, s. 249–263.

Od poloviny 70. let se spolu s B. Palkem věnoval kartografické sémiotice (jazyku mapy), výsledky prezentoval v několika členských publikovaných v kartografickém prostředí. Tato tematika jej inspirovala k studiu o vztazích mezi jazykem/textem a prostorem (pro něž rázi výraz *topoika*). O vnějším fungování znaku, SaS, 46, 1985, s. 269–274; dále SaS, 50, 1989, s. 109–113; SaS, 54, 1993, s. 89–95; SlavPrag, 37, 1995, s. 107–109). Zabývá se také jazykem/textem matematiky (SaS, 43, 1982, s. 88–92 a SaS, 45, 1984, s. 121–127). Jedním z inspiračních zdrojů pro tyto jeho sémioticky orientované studie je zkušenost s tzv. experimentální poezí. Výbět jeho tvorby v tomto duchu byl zveřejněn ve sb. Vh kostek. Česká experimentální poezie (Vyd. J. Hirsšal a B. Gřogorová, TORST, Praha 1993, s. 83–111), jehož vydání bylo zproštěno téměř o celou generaci.

Není ostré hranice mezi příspěvky, které Nebeský uveřejnil na místech pro lingvisty příslušných, a jeho původními pracemi v matematické teorii grafů, k níž její koncem 60. let přivedl právě zájem o matematické nástroje vhodné pro studium syntaktických struktur. Z nich 13, publikovaných v období 1972–1988, zařadil do souboru Vnořování grafů do orientovaných ploch a do hyperkrychle a v r. 1991 podal na MFF UK jako spís habilitační. V téže roce byl pak jmenován docentem matematiky (se specializací algebra a teorie čísel). Nebeský je také autorem kapitoly o užítí teorie grafů v lingvistice v knize Applications on Graph Theory (ed. J. Wilson – L. W. Beineke, Academic Press, London – New York – San Francisco 1979, s. 357–380).

Byla už řeč o lingvistické tematice i o matematických nástrojích (generativní gramatiky, implicitně i teorie množin, v níž jsou budovány analytické modely, teorie grafů); zastavme se ještě u uplatnění výsledků matematických metod v kontextu lingvistiky jako empirické vědy.

Především je třeba zdůraznit, že se jedná o motivy, které mohou týkat formulace

a řešení problémů velmi rozdílné povahy (viz třeba klasifikaci vědeckých problémů podle M. Bungeho, Scientific Research, I. Springer Verlag, Berlin – Heidelberg – New York 1967, s. 185, jak ji uvádí F. Čermák: Základy lingvistické metodologie. UK, Praha 1993, s. 9–10: problémy empirické, např. sbírání dat; konceptuální, např. popis, třídění, objasňování významu, explance; metodologické; hodnotící). Matematické texty jako řady definic, vět (axiomy), teorií) a důkazů, ani části (fragmenty) takových textů nemusejí mít nějaké problémy/druhové homogení lingvistické protějšky. Příklady jsou obsaženy v mé recenzii KVVVS.

Navíc to, problémy kterých druhů lze zrovna asociovat s jednotlivými partitami matematického textu, může být podstatně ovlivněno aktuální situací ve vývoji lingvistiky (a to zajiště platí nejen pro lingvistiky). Vezměme např. Nebeského paralelní studium závislostí a složkové koncepcce a zavedení koncepcí obecnějších, které zahrnují obě předchozí jako speciální případy, jak je provázáno v KVVVS. Představme-li si nyní situaci, že v nějakém jazykovém okruhu jsou dobře posízeny morfoloické jevy jazyka, kdežto jevy syntaktické – z nějakých kulturních důvodů – nikoli, pak si také umíme představit, že by příslušná část Nebeského textu, která by mohla vzniknout vnitřní logikou rozvoje nějaké matematické teorie a/nebo jako formulace čisté spekulativně motivované hypotézy o existenci nějakých omezení na neslovosledné kombinování slov-ních tvarů ve větách, mohla fungovat jako výzva k empirickému výzkumu kombinování slovních tvarů a zároven jako nabídka několika jednoduchých abstraktních schémat pro zachycení výsledků takového syntaktického zkoumání. Jinak by ovšem tento text mohl fungovat za situace, kdy by byla jako adekvátní využívána, jenom jedna ze základních koncepcí syntaxe, a opět jinak v situaci naší. To vše je zajisté věcí odhadu, hodnocení, víze smernu bádání apod., a tedy diskuse.

Nebeského texty jsou v průběhu let k lingvistům vsíťčenější (a to nepočítám jeho příspěvky topické, příklady vynikajícího

výkladového stylu). Ke kultivaci vzájemné vnímavosti přes hranice disciplin vede také Nebeský studenty v přednáškách „Matematika ve filologických vědách pro nematematicky“ a „Matematika vědných struktur“ na pražské filozofické fakultě (vedle kursu „Matematika pro lingvistiku a fonetiku“ a dalších).

Od Nebeského pochází i několik ústně šířených „hesel“, z nichž jedno je určeno při-

mo nám, lingvistům: „Lingvistická teze (nebo regulé) by měla platit alespoň v tom textu, v němž byla vyslovena.“

Ladislav Nebeský se zasloužil o českou lingvistiku. Nadějme se, že body dotyku mezi jeho zájmy v lingvistice (a sémiotice) a zájmy v matematice budou trvat, lépe řečeno, že se budou stále znovu rodit. Mnoha letal! Nejen jemu, ale i jeho ženě, Ivě Nebeské, bohemišce a psycholingvistice.

Pavel Novák

Vážení čtenáři,

Protože se snažíme nalézt lepší cesty k distribuci našeho časopisu, přecházíme od č. 1/1997 na nový systém objednávek. Smlouvu s našim dosavadním distributorem PNS jsme zrušili. Prosíme Vás tedy, abyste laskavě vyplnili objednávací lístek a zaslali ho na adresu našeho nového distributora. Pokud jste tak učinili během roku 1996 na adresu naší redakce, Vaše nová objednávka je již evidována. Předplatné Vám bude účtováno firmou MYRIS TRADE složenkou nebo fakturou.

Adresa nového distributora:

MYRIS TRADE, s. r. o., P. O. Box 2, 142 00 Praha 4

Redakce Slova a slovesnosti

OBJEDNACÍ LÍSTEK

Objednávám předplatné časopisu Slovo a slovesnost

od čísla
počet kusů

Cena ročníku 1997: 160 Kč / 4 čísla v ročníku
(cena je uvedena vč. obvyčejného poštovního)

Jméno Firma
Adresa PSC
IČO Telefon
DIČ Fax

Prosím o zaslání složenky ANO/NE

Výtisky si přeji zasílat doporučené za zvýšenou sazbu poštovního ANO/NE

Datum Podpis/razítko